

Van Dale Lesmateriaal **poëzie**

STROFEVORMEN EN HET SONNET, HET METRUM

Enjambement = de zin loopt door op de volgende versregel

Gedichten zijn opgebouwd uit versregels. Versregels komen niet altijd overeen met zinnen. Een zin in een gedicht kan korter of langer zijn dan een versregel. Veel moderne gedichten hebben geen of weinig interpunctie. Soms wordt een versregel afgebroken op een plaats in de zin waar normaal gesproken geen pauze valt. De dichter wil dat je aan het eind van iedere regel even pauzeert en nadenkt over wat je tot dan toe gelezen hebt. Al lezende merk je pas daarna dat de zin doorloopt in de volgende versregel. Zo'n oversprong heet enjambement.

Voorbeeld 1

TIJDELIJK – Tim Hofman

uit: Gedichten van de broer van Roos, Amsterdam, Meulenhoff, 2016

Gelukkig stierf hij
op de laatste dag
van zijn leven.

5 Elk ietsje eerder
was zonde geweest,
al was het maar
heel even.

Voorbeeld 2

KOUD – Remco Campert

(fragment) uit: Nieuwe Griffels, Schone Leien. Daamen N.V. / De Sikkel, Den Haag / Antwerpen, 1954

Ik ben dichter
Bij de waarheid in December
Dan in Juli. Ik ben dichter
Bij de gratie van de kalender

Voorbeeld 3

ZIJ – Cilia Sturkenboom

Zij ging dood-
stil
liggen luisteren

Strofe = een geheel van versregels tussen twee witregels
Voorbeeld: onderstaand gedicht bestaat uit twee strofen van drie regels (terzinen)

TIJDELIJK – Tim Hofman

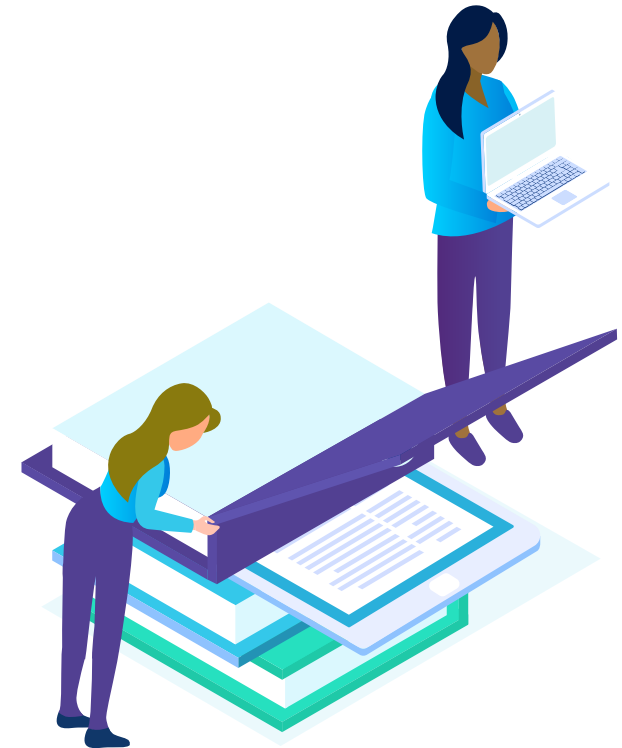
Gelukkig stierf hij
op de laatste dag
van zijn leven.

5 Elk ietsje eerder
was zonde geweest,
al was het maar
heel even.

Couplet = één van een aantal in een gedicht of lied
gelijkvormige strofen, al dan niet met refrein
Voorbeeld: strofe 2 en 4 van het Egidiuslied
Voorbeeld: strofe 1, 3 en 4 van Zeg kleine vleermuis

Refrein = gelijke woorden of versregels die tussen de
opervolgende coupletten van een gedicht of lied telkens
herhaald worden

Voorbeeld: strofe 1, 3 en 5 van het Egidiuslied
Voorbeeld: strofe 2, 4, 6 en 7 van Zeg kleine vleermuis

HET EGIDIUSLIED – auteur onbekend

uit: circa 1400, Brugge (vertaling Willem Wilmink)

Zie: <https://www.literatuurgeschiedenis.nl/middeleeuwen/tekst/lgme009.html>

Egidius waer bestu bleven
Mi lanct na di gheselle mijn
Du coors die doot du liets mi tleven
Dat was gheselschap goet ende fijn
Het sceen teen moeste ghestorven sijn

Nu bestu in den troon verheven
Claerre dan der zonnen scijn
Alle vruecht es di ghegheven

Egidius waer bestu bleven
Mi lanct na di gheselle mijn
Du coors die doot du liets mi tleven

Nu bidt vor mi ic moet noch sneven
Ende in de weerelt liden pijn
Verware mijn stede di beneven
Ic moet noch zinghen een liedekijn
Nochtan moet emmer ghestorven sijn

Egidius waer bestu bleven
Mi lanct na di gheselle mijn
Du coors die doot du liets mi tleven

Dat was gheselschap goet ende fijn
Het sceen teen moeste ghestorven sijn

Egidius, waar ben je gebleven?
Ik mis je zo, mijn kameraad.
Jij koos de dood, liet mij het leven.
Je vriendschap was er vroeg en laat,
maar 't moest zo zijn, een van ons gaat.

Nu ben je in 't hemelrijk verheven,
helderder dan de zonnescijn,
alle vreugd is jou gegeven.

Egidius, waar ben je gebleven?
Ik mis je zo, mijn kameraad.
Jij koos de dood, liet mij het leven.

Bid nu voor mij, ik ben verweven
met deze wereld en zijn kwaad.
Bewaar mijn plaats naast jou nog even,
ik moet nog zingen, in de maat,
tot de dood, die elk te wachten staat.

Egidius, waar ben je gebleven?
Ik mis je zo, mijn kameraad.
Jij koos de dood, liet mij het leven.
Je vriendschap was er vroeg en laat,
maar 't moest zo zijn, een van ons gaat.

ZEG KLEINE VLEERMUIS – Ivo de Wijs

uit: Sabine Wisman en Vera de Backker: *Zeg kleine vleermuis wat eet jij veel.* Knnv Uitgeverij, Zeist, 2010

Een vleermuis is geen vogel
Die liedjes voor je zingt
Een vleermuis is een zoogdier
Dat bij z'n moeder drinkt
Hij hangt graag in een grot of een kelder aan de wand
En er is met een vleermuis iets bijzonders aan de hand

Refrein

Zeg kleine vleermuis
Het is haast niet te geloven
Maar hang je echt de hele dag ondersteboven?
Zeg kleine vleermuis
Kleine vleermuis, zeg eens op
Hang je echt de hele winter op je kop?
Wanneer een vleermuis groot wordt
Dan gaat ie erop uit
Dan zoekt ie naar insecten
Met hulp van z'n geluid
Een vliegje of een mug is wat hij 't liefste lust
Maar als je ooit een vleermuis ziet:
toe, laat 'm dan met rust!

Refrein

Zeg kleine vleermuis...

Ondersteboven
En 's nachts door de lucht
Ondersteboven
En 's nachts door de lucht
Bij dag
En bij nacht
Bij dag
En bij nacht
Eerst ondersteboven
En dan weer op jacht

Refrein (2 keer)

Zeg kleine vleermuis...

Distichon = een strofe van twee versregels

Voorbeeld: onderstaand gedicht bestaat uit acht strofen van twee regels

TIJD - Tine Hertmans

Tuin van Eden. Demer uitgeverij, 2011 <http://www.tinehertmans.be>

in het timbre van de dagen
die vervlakken en vervagen

op het ritme van de tijd
dans de salsa, heb geen spijt

5 van het niet geleefde leven
we zijn hier allen maar voor even

op dit kosmisch punt aanbeland
op de blauwe planeet gestrand

10 met een universeel gegeven
gewond of niet, verder leven

met een ticket zonder retour
ligt ons sterven op de loer

bij het vallen worden we opgeraapt
als dode bladeren bijeen geschraapt

15 onze laatste adem verspild
ons zwijgen voor eeuwig verstild

Terzine = een strofe van drie versregels (in een sonnet heten de twee drieregelige strofen 'terzet')

Voorbeeld: onderstaand gedicht bestaat uit één strofe van drie regels (terzine) en één strofe van vier regels (kwatrijn)

TIJDELIJK – Tim Hofman

Gelukkig stierf hij
op de laatste dag
van zijn leven.

5 Elk ietsje eerder
was zonde geweest,
al was het maar
heel even.

Kwatrijn = een strofe van vier versregels

Voorbeeld: onderstaand gedicht bestaat uit drie strofen van vier regels

HET BLAUWE UUR – Joke van Leeuwen

uit: Dichter No7 Blauw, 2018, Plint Eindhoven

De huizen zijn nog donker en de dromen nog niet af
warm is het bed en warm het zachte kussen
een nachtportier gaat weer naar huis toe op een sukkeldraf
een jongen stopt het nieuws in brievenbussen

5 daar rijdt de eerste tram voorbij, de passagiers nog sloom
een bakker haalt de broden uit de oven
een vogel zingt de nieuwe dag toe in een hoge boom
het licht in de lantarens mag weer doven

10 de postsorteerders van de nacht verlaten weer hun post
de schoonmaakploegen poetsen de kantoren
een vroege vracht moet weggebracht en bij een poort gelost
en o! er worden baby'tjes geboren.

Kwintet = een strofe van vijf versregels

Voorbeeld: in onderstaand gedicht zijn de vierde en vijfde strofe een kwintet. Strofe 1 is een kwatrijn en strofe 2 en 3 zijn terzines.

TWEET - Katelijne Brouwer

uit: Dichter No12 'bomen' Plint, Eindhoven, 2019. Schrijver bij De Harmonie

in Wageningen strofe 1
staat een populier
die twittert
over het weer

5 populieren strofe 2
zijn kletskousen
dat weet je toch

hun blaadjes ruisen strofe 3
leg je hoofd op hun bast
10 en je hoort het suizen

hij heeft een eigen strofe 4
twitteraccount
en praat met een eik en
een esdoorn in België en
15 een Duitse grove den

20 de populier tweet
mijn sapstroom stroomt
mijn diameter is zo groot
tot op de millimeter precies
hoe maakt u het en dank u zeer

strofe 5

Sextet = een strofe van zes versregels

Voorbeeld: in een Italiaans sonnet noemen we de twee terzetten samen het sextet. In onderstaand gedicht is strofe 2 een sextet.

BOMMEN - Paul Rodenko

uit: Orensnijder, tulpensnijder. De Harmonie, Amsterdam, 1975

5 De stad is stil.
De straten
hebben zich verbreed.
Kangeroes kijken door de venstergaten.
Een vrouw passeert.
De echo raapt gehaast
haar stappen op.

strofe 1

10 De stad is stil.
Een kat rolt stijf van het kozijn.
Het licht is als een blok verplaatst.
Geruisloos vallen drie vier bommen op het plein
en drie vier huizen hijsen traag
hun rode vlag.

strofe 2

Septet = een strofe van zeven versregels

Voorbeeld: in onderstaand gedicht is strofe 1 een septet en strofe 2 is een sextet.

BOMMEN - Paul Rodenko

5 De stad is stil.
De straten
hebben zich verbreed.
Kangeroes kijken door de venstergaten.
Een vrouw passeert.
De echo raapt gehaast
haar stappen op

strofe 1

De stad is stil. strofe 2

Een kat rolt stijf van het kozijn.

- 10 Het licht is als een blok verplaatst.
Geruisloos vallen drie vier bommen op het plein
en drie vier huizen hijsen traag
hun rode vlag.

Octaaf = een strofe van acht versregels

Voorbeeld: in een Italiaans sonnet noemen we de twee kwatrijnen samen het octaaf. Onderstaand gedicht is één strofe in de vorm van een octaaf

JA - K. Schippers

uit: Een leeuwerik boven een weiland. Querido, Amsterdam, 1996

Ik heb je lief zoals je soms
gelijk een gouden zomerdag bent

nee nee nee

ik heb je lief zoals je bent

5 nee nee

ik heb je lief zoals

nee

ik heb je lief

Vrije verzen = gedichten zonder een vaste strofepbouw en/of een vast ritme

Voorbeeld:

EINDELIJK - Iris Le Rütte

uit: Dichter No6 'nieuwe bureu'. Plint, Eindhoven, 2017.

Via <https://www.irislerutte.nl>

Hoog in de lucht
graast een wolk

De beek lispelt
alles weg wat was

- 5 Ik wacht in het gras
tot een boer mijn gedachten
weg komt maaien.

Sonnet = gedicht met vast aantal van veertien versregels. Er zijn twee soorten: Italiaanse sonnet (bedacht door Francesco Petrarca) en Engels sonnet (variant van het Italiaanse sonnet, bedacht door William Shakespeare)

Het Italiaanse sonnet:

is verdeeld over twee kwatrijnen (samen het octaaf) en twee terzetten (samen het sextet);
heeft een vast rijmschema: abba abba cdc dcd;
heeft na de twee kwatrijnen wat inhoud betreft een wending, bijvoorbeeld een tegenstelling of een conclusie.

Het Engelse sonnet:

is verdeeld over drie kwatrijnen en een distichon;
heeft als rijmschema: abab cdcd efef gg;
heeft na de drie kwatrijnen wat inhoud betreft een wending, bijvoorbeeld een conclusie of pointe.

Vroeger hielden dichters zich precies aan deze regels. Moderne dichters variëren regelmatig met de vorm van de strofen, het rijmschema of de plaats van de wending.

ITALIAANS SONNET – Drs. P

Zie hier een zuiver Italiaans sonnet
In jambische pentameter geschreven
Dat was zo, dat is altijd zo gebleven
Het rijm abba hoort bij 't pakket

- 5 Acht regels (2x4), daarna 't sextet
Dus twee terzinen – onthoud dan even
Een essentieel inhoudelijk gegeven:
Er wordt na regel 8 een val gezet

- 10 Deel II is commentaar en overdenking
Als slotconclusie na het exposé
Dat witje heeft dus reden van bestaan

Die val (of volta) is geen val, maar zwenking
Het schema is hier tweemaal cde
Cdcdcd wordt ook gedaan.

KAMER 421 - Menno Wigman

uit: *Mijn naam is legioen. Prometheus, Amsterdam, 2012*

Mijn moeder gaat kapot. Ze heeft een hok,
nog net geen kist, waar ze haar stoel bepist
en steeds dezelfde dag uitzit. Uitzicht
op bomen heeft ze, in die bomen vogels

- 5 en geen daarvan die zijn verwekker kent.
Ik ben al meer dan veertig jaar haar zoon
en zoek haar op en weet niet wie ik groet.
Ze heeft me voorgelezen, ingestopt.

- 10 Ze wankelt, hapert, stukt. Ze gaat kapot.
Geen dier, zegt men, dat aan zijn moeder denkt.
Ik lepel bevend eten in haar mond
en weet haast zeker dat ze me nog kent.

Het zullen merels zijn. Ze zingen door.
De aarde roept. Krijgt vloek na vloek gehoor.

Versvoet = combinatie van zwakke (onbeklemtoonde) en sterke (beklemtoonde) lettergrepen met soms nog een zwakke lettergreep erachter

Scanderen = ritmisch uitspreken van dichtregels, met één sterke (beklemtoonde) lettergreep per versvoet. Sterke lettergrepen geef je aan met liggende streepjes, zwakke (onbeklemtoonde) lettergrepen met boogjes / v'tjes.

Metrum = regelmatige afwisseling van sterke (beklemtoonde) en zwakke (onbeklemtoonde) lettergrepen (bestaande uit versvoeten van twee en drie lettergrepen)

Versvoeten van 2 lettergrepen:

Jambe: v-   zwak/sterk

Voorbeeld:

v - / v - / v - / v
Wilhel/mus van/ Nassou/we,
v - / v - / v -
Ben ik/van Duyt/schen bloet

Trochee: -v   sterk/zwak

Voorbeeld:

- v / - v / - v
Sinter/klaas Ka/poen tje,
- v / - v / - v
gooi wat/ in mijn/ schoentje

Versvoeten van 3 lettergrepen:

Anapest: vv- zwak/zwak/sterk

Voorbeeld:

v v - / v v -

In het diepst /van het woud

v v - / v v -

't Was al herfst/ en erg koud

v v - / v v - / v v - / v

Liep een heer/ in zijn een/tje te dwalen

Piet Paaltjens

Dactylus: -vv sterk/zwak/zwak

Voorbeeld:

- v v / - v v / - v v / -

Grauw is uw /hemel en /stormig uw /strand,

- v v / - v v / - v v / - v

Naakt zijn uw/ duinen en/ effen uw/ velden,

- v v / - v v / - v v / -

U schiep na/tuur met een/ stiefmoeders/ hand,

- v v / - v v / - v v / -

Toch heb ik/ innig u /lief, o mijn/ land!

E.J. Potgieter

Amfibrachys v-v) zwak-sterk-zwak

v - v / v - v / v - v / v -

Wie weet van /het spel van/ het kind en/ de vrouw

Hans Andreus

Antimetrie = als de regelmaat in het metrum verbroken wordt, dan noemen we dit een antimetrie. Met name is dit het geval wanneer een sterk beklemtoonde lettergreep op de plaats staat waar je een onbeklemtoonde zou verwachten.

v - / v - / v - / v - / v

De liefde spat van deze bladzij

v - / v - / v - / v -

Je woorden raken mij / oprecht

- v / - v / v - / v - / v

Hartverwarmend de koude wereld

v - / v - / v - / v -

ineens is alles mooi en echt!

Cilia Sturkenboom

Elisie = ter wille van het metrum wordt af en toe een lettergreep ingekort door een klinker (en soms enkele medeklinkers) weg te laten.

Een elisie wordt vooral toegepast bij woorden als 'het' ('t), 'een' ('n), 'ik' ('k) en bij uitgangen als 'eren' ('kinderen' wordt 'kindren'), 'elen' ('wandelen' wordt 'wandlen'), 'elijk' ('afschuwelijk' wordt 'afschuwlijk') en 'bare' ('onuitstaanbare' wordt 'onuitstaanbre').

Voorbeeld: *onderstaand gedicht kan geheel jambisch gelezen worden als 'terug' in r. 2 en r. 5 als 't'rug' gelezen worden. De dichter heeft de elisie in r. 3 zelf al aangegeven: 'maar 't hare'*

GLAS - Ted van Lieshout

uit: *Jij ben mijn mooiste landschap & 267 andere gedichten en tekeningen*, Leopold, Amsterdam, 2003

Elke morgen stond ze voor het raam te wuiven.
Ik zwaaide terug, maar wist niet wie ze was.
Buiten ging het leven door, maar 't hare
ging niet verder dan het glas.

- 5 Als ik terug van school kwam keek ik even;
het vierde raam, begane grond:
een witte muur met stille plooien,
alsof de vrouw niet echt bestond.

- 10 En toen kwam ik haar buiten tegen,
haar gang voorzichtig als op glas.
Ik groette haar; ze liep op scherven.
Ze wist ineens niet wie ik was.

Epenthesis = ter wille van het metrum wordt af en toe een lettergreep toegevoegd, bijvoorbeeld: 'melluk' in plaats van 'melk', 'berrug' in plaats van 'berg'.

Voorbeeld: in het volgende gedicht in r. 4 'ommeleg' in plaats van 'omleg' (vermoord)

DE GOEIE IN 'T VLOEIEN - Def P. / Osdorp Posse

(fragment) uit: *Afslag Osdorp (1995)*. Djax-Records

Trage mensen die kunnen niet volgen wat ik zeg
Toch ben ik aan het vloeien zonder hobbels in de weg
Wil jij m'n concurrent zijn, nou tjonge wat een pech
Dan word je de zoveelste die ik keel en ommeleg

- 5 De meester van de Nederlandse rap
Doet niet aan Nederlandse nep
Omdat ik rap
En daarom vele standen heb

Van Dale Lesmateriaal **poëzie**

STROFE- VORMEN EN HET SONNET, HET METRUM OPDRACHTEN

NB Van Dale vindt het belangrijk dat rechten van makers goed zijn gewaarborgd en heeft zover mogelijk toestemming van rechthebbenden voor het plaatsen van gedichten in dit lesmateriaal. Mocht je desondanks vinden dat je rechten niet zijn gehonoreerd, neem dan contact op met onze klantenservice.

Opdracht poëzie leerlingen

- A** Enjambementen komen vaak voor in gedichten. Een enjambement waarbij je even op het verkeerde been wordt gezet is in het gedicht ZIJ – Cilia Sturkenboom (hierboven). Zoek een gedicht waar hetzelfde gebeurt, zet het in een Word-document, met de naam van de dichter en zet er regelnummers voor. Waar is het enjambement toegepast? Leg uit waar je als lezer aan denkt en wat er later bedoeld blijkt te zijn.

Je mag alleen gedichten gebruiken van de volgende websites:
<http://www.poezie-leestafel.info/>
<https://www.poezieverrijkt.nl/gedichten/>
<https://meandermagazine.nl/cat/gedichten/>

- B** Zoek een Italiaans sonnet en een Engels sonnet. Zet ze in een Word-document, zet de naam van de dichter erbij en zet er regelnummers voor. Dichters van sonnetten zijn P.C. Hooft en Constantijn Huygens (uit de zeventiende eeuw), Jan Kal, J. Eijkelboom, Jean Pierre Rawie, Gerda Posthumus, Robin Kerkhof. Welk van de twee vind je het mooist en waarom?
- C** Zet je favoriete Nederlandstalige songtekst in een Word-document. Verdeel de tekst in coupletten. Geef het metrum aan met de afwisseling van sterke (beklemtoonde) en zwakke (onbeklemtoonde) lettergrepen. Ontdek je een ritme en zo ja, waar? Is het ritme een van de soorten uit de theorie? Zo ja, welk?

Veel succes!